

УДК 378.016:004 – 057.87:[316.613/.614+316.723]:[177+303.446.2(045)]

Д. В. Костенко, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Н. М. Чернуха, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ГАЛУЗІ ІТ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

Костенко Д. В., Чернуха Н. М.

Формування міжкультурної компетентності у студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету

В статті проаналізовано поняття «міжкультурна компетентність» в процесі професійної підготовки студентів галузі інформаційних технологій. Охарактеризовано методологічні принципи та технології формування міжкультурної компетентності та трактування поняття «освітнє середовище». Виділено принципи та показники сформованості міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету. Виокремлено наступні фактори, що впливають на актуальність вивчення проблеми формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету, серед яких: соціальні, які відображають потреби суспільства у фахівцях високого рівня зі знанням культури міжетнічної взаємодії, толерантними установками; педагогічні, що включають діяльність викладача і студента при формуванні фахівця; психолого-педагогічні, пов'язані з інтелектуальною діяльністю щодо формування професійної мотивації, а також інформативність і актуальність змісту матеріалу, зв'язок з професією, усвідомлений підхід до вивчення предмету, індивідуальну роботу з кожним, щодо формування професійної мотивації і професійного творчого мислення, розвиток професійної значущості та перспектив використання знань у майбутній професійній діяльності. Визначено головну мету освітнього середовища університету щодо формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ – створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та розвитку студентської молоді під час аудиторної та позааудиторної діяльності; підготовка студентів до життя в інтеркультурному середовищі та формування навичок міжкультурної комунікації з представниками різних етнічних груп; впровадження інноваційних форм та методів організації позааудиторної роботи студентів, спрямованих на формування міжкультурної компетентності.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, професійна підготовка, освітнє середовище, позааудиторна діяльність.

Костенко Д. В., Чернуха Н. Н.

Формирование межкультурной компетентности студентов отрасли ИТ в образовательной среде университета

В статье проанализировано понятие «межкультурная компетентность» в процессе профессиональной подготовки студентов отрасли ИТ, методологические принципы и технологии формирования межкультурной компетентности и трактовки понятия «образовательная среда». Выделены принципы и показатели сформированности межкультурной компетентности студентов отрасли информационных технологий в образовательной среде университета. Выделены следующие факторы, влияющие на актуальность изучения проблемы формирования межкультурной компетентности студентов отрасли ИТ в образовательной среде университета, среди которых: социальные, отражающие потребности общества в специалистах высокого уровня со знанием культуры межэтнического взаимодействия, толерантными установками; педагогические, включающих деятельность преподавателя и студента при формировании специалиста; психолого-педагогические, связанные с интеллектуальной деятельностью по формированию профессиональной мотивации, а также информативность и актуальность содержания материала, связь с профессией, осознанный подход к изучению предмета, индивидуальную работу с каждым, по формированию профессиональной мотивации и профессионального творческого мышления, развитие профессиональной значимости и перспектив использования знаний в будущей профессиональной деятельности. Определена главная цель образовательной среды университета по формированию межкультурной компетентности студентов отрасли ИТ – создание условий для творческого, интеллектуального, духовного развития студенческой молодежи во время аудиторной и внеаудиторной деятельности; подготовка студентов к жизни в интеркультурной среде и формирование навыков межкультурной коммуникации с представителями разных этнических групп; внедрение инновационных форм и методов организации внеаудиторной работы студентов, направленных на формирование межкультурной компетентности.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, профессиональная подготовка, образовательная среда, внеаудиторная деятельность.

Сучасне суспільство характеризується численними глобалізаційними процесами, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя: економічній, політичній, суспільній, культурній, духовній. У зв'язку з розвитком економіки та останніми змінами, що відбулися у системі вищої освіти протягом останніх десятиріч, зумовлюється необхідність трансформацій професійної підготовки

майбутніх фахівців. Однак, одного професіоналізму та знань у певній сфері діяльності на жаль замало. Досягнення успіху в професійній підготовці майбутніх фахівців вбачається у інтернаціоналізації навчальних планів та освітніх програм та їхній спрямованості на формування міжкультурної компетентності, як наслідок – якісної підготовки фахівців міжнародного класу. Відтак, серед багатьох компетентностей, сформованих на різних етапах професійної підготовки студентів галузі ІТ, однією з найбільш значущих є міжкультурна компетентність, адже рівень її сформованості визначає характер міжособистісних відносин, що акцентує питання психологічно безпечного розвитку особистості в поліетнічному середовищі, ступінь залучення студентів до діалогу культур, виступає гарантом запобігання міжетнічних і межконфесійних суперечностей.

Дані результати свідчать про те, що необхідність формування міжетнічної толерантності серед українського суспільства та серед студентської молоді що є одним із першочергових завдань сучасної вищої освіти.

Доцільно також виокремити наступні фактори, що впливають на актуальність вивчення проблеми формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету, серед яких: соціальні, які відображають потреби суспільства у фахівцях високого рівня зі знанням культури міжетнічної взаємодії, толерантними установками; педагогічні, що включають діяльність викладача і студента при формуванні фахівця; психолого-педагогічні, пов'язані з інтелектуальною діяльністю щодо формування професійної мотивації, а також інформативність і актуальність змісту матеріалу, зв'язок з професією, усвідомлений підхід до вивчення предмету, індивідуальну роботу з кожним, щодо формування професійної мотивації і професійного творчого мислення, розвиток професійної значущості та перспектив використання знань у майбутній професійній діяльності.

Для того щоб процес професійної підготовки студентів галузі ІТ до міжкультурної компетенції був ефективним, необхідна чітка організація освітнього процесу, заснована на організаційному, мотиваційно-цільовому та

змістовному компоненті, які сприяють оволодінню сукупністю знань і умінь міжкультурної компетентності. Змістовний компонент включає різні міжкультурні знання, які сприяють розвитку цілісного уявлення про культуру країни мови, що вивчається. До них можна віднести граматичні структури, правила етикету, фразеологічні одиниці, мовні реалії, знання про особливості і традиції національного характеру, знання про країну та її історію.

Формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ, складний але необхідний процес, оскільки не тільки готує майбутніх фахівців до реалій сучасного ринку праці, але й робить внесок в гуманізацію вищої освіти. Тому, вибір підходу та принципів, на яких буде будуватися процес навчання, а також розробка методики навчання повинні базуватися на досягненнях сучасної методичної науки і враховувати існуючий позитивний досвід, накопичений попередніми поколіннями.

За І. Стародубовою, найголовнішим методологічним принципом у формуванні міжкультурної компетентності є індивідуальний підхід, який буде сприяти успішному розвитку особистості кожного студента в процесі діалогу та наявності довірливих відносин між студентом та викладачем [7].

Зміст сучасної вищої освіти повинен включати в себе дисципліни в яких описано різні культури світу, звичаї, традиції та вірування свого та інших народів, що в подальшому стане платформою для формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету. Під час навчання необхідно пояснювати студентам природу прав людини та різноманітні форми прояву міжкультурної компетентності. Закріплення набутих знань повинно супроводжуватися вивченням політичних та соціальних подій в країні та їх об'єктивним оцінюванням з точки зору законодавчого права та морально-етичних норм.

В основі технології процесу формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ має бути комплексний підхід, заснований на співпраці та зворотному зв'язку під час активних та інтерактивних методів навчання з урахуванням цілі та завдань, що вирішується на кожному етапі навчання. У

зв'язку з тим, організація процесу формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету здійснюється крізь призму зміни поведінки особистості. Одна з найважливіших умов, яка є запорукою для набуття освітнім середовищем рис толерантності є забезпечення сприятливого психологічного клімату між усіма суб'єктами освітнього процесу.

С. Сергєєв [15] вважає, що середовище – це конструйована частина фізичної реальності, яка пов'язана й опосередкована досвідом рекурсивних взаємодій організму, дійсністю, де відбувається створювальна діяльність людини, яка змінює це середовище для досягнення особистої та соціальної мети. Людина змінюється сама, її безпосередньо змінює середовище, що постає посередником між реальністю та дійсністю.

Естонський психолог М. Хейдметс під середовищем розуміє ту частину навколишнього світу, з якою суб'єкт взаємодіє прямо чи опосередковано у відкритій або латентній формі [16]. Учений розділяє поняття «світ» та «середовище», зазначаючи, що середовище виокремлюється із навколишнього світу на основі взаємодії і є категорією відносною. На його думку, існує один світ із безліччю різних середовищ, які різняться своїми об'єктивними характеристиками та способами зв'язку із суб'єктами або системою.

Поняття «середовище» слід розглядати крізь призму різних наукових – підходів, а саме: як субстанцію, яка, на відміну від порожнього, незаповненого простору має певні властивості, що впливають на здійснення взаємодії між об'єктами (Л. Виготський); сутнісний зміст певної реальності (В. Слободчиков); певне співвідношення між нами і оточенням; з одного боку – це фізичні факти, з іншого – система людського досвіду (Б. Хіллер (В. Hillier)); це відкрита система, що пов'язана з над системою (Вільден (Wilden)); середовище як поле активності людини, процес, ресурс; поле семантики та засіб стратифікації суспільства (Д. Ватсон (D. Watson)) [17].

У Законі України «Про вищу освіту» (2019 р.) освітній процес визначається як інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що проводиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему

науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості [4].

Організація освітнього процесу в закладі вищої освіти здійснюється відповідно до Конституції України, Законів України «Про вищу освіту» (2019 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.) та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку, державних стандартів освіти та інших актів законодавства України з питань освіти. Результатом провадження освітнього процесу є формування сукупності знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. Якість освітньої діяльності визначається рівнем організації освітнього процесу в закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань. Кожен заклад вищої освіти відповідно до законодавства розробляє та затверджує рішенням вченої ради «Положення про організацію освітнього процесу».

Зважаючи на те, що складником освітнього процесу будь-якого закладу вищої освіти є його освітнє середовище, вважаємо за доцільне розкрити сутнісні характеристики та зміст понять «освітнє середовище», «освітнє середовище закладу вищої освіти».

На думку В. Ясвіна «освітнє середовище» – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [18].

О. Васильєва визначає освітнє середовище, як різнорівневе полікультурне утворення, індивідуальне для кожного, хто навчається, середовище побудови власного Я, що забезпечує створення умов для актуалізації внутрішнього світу особистості, її особистісного зростання, самореалізації, становлення

самосвідомості. На її думку освітнє середовище є впорядкованою, цілісною сукупністю компонентів, взаємодія та інтеграція яких обумовлює наявність в закладі освіти вираженої здатності створювати умови і можливості для цілеспрямованого та ефективного використання педагогічного потенціалу освітнього середовища в інтересах розвитку особистості всіх її суб'єктів [10].

Дослідники Б. Боденко, А. Куракін, Ю. Мануйлов, А. Хуторський під освітнім середовищем розуміють природне та штучно створене соціокультурне оточення людини, що включає зміст і різні види засобів освіти, здатні забезпечувати продуктивну діяльність студента, слухача, управляючи процесом розвитку особистості за допомогою створення сприятливих для цього умов [5].

Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики трактують освітнє середовище, як частину життєвого, соціального середовища людини, яка виявляється у сукупності усіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, в якому здійснюється розвиток особистості [9].

Відносно до наукових поглядів Л. Ващенко [3], головна місія освітнього середовища полягає в генеруванні інноваційних потоків і нарощуванні інноваційного потенціалу кожного закладу освіти і системи загалом, збереження локальних і адміністративних новацій. Так, Л. Ващенко зазначає, що, як системне утворення, освітнє середовище має власну організаційно-функціональну структуру, головними складниками якого визначено: стратегію розвитку освіти, тактику формування інноваційних процесів, зміст інноваційного середовища, організаційне забезпечення, прогнозування розвитку освіти.

Зазначимо, що освітнє середовище складається з таких компонентів: 1) гуманістичне освітнє середовище як чинник соціалізації студента та розвитку його творчої особистості. Вимоги принципу гуманізації мають реалізовуватися на всіх ділянках освітнього середовища закладу вищої освіти; 2) психологічно безпечне освітнє середовище у ЗВО, як умова збереження і зміцнення

психічного здоров'я викладачів та студентів. Важливу роль у цьому відіграє адміністрація, психологічна служба освітнього закладу, діяльність всього педагогічного колективу і кожного педагога зокрема. У зв'язку з цим стає важливою спеціально організована професійна підготовка майбутніх фахівців, який умітиме змоделювати і спроектувати освітнє середовище, де особистість студента вільно функціонуватиме, де всі учасники освітнього процесу відчуватимуть захищеність, емоційний комфорт, задоволеність основних потреб, зберігатимуть і зміцнюватимуть психічне здоров'я.

Якісними ознаками ефективного культурного освітнього середовища закладу освіти є загальний високий рівень культури та професіоналізму викладачів; високотехнологічне оснащення освітнього процесу; якісна організація побуту суб'єктів освітнього процесу; змістовна й наповнена особистісним сенсом спільна діяльність викладачів та студентів; широке коло інтересів, потреб, нахилів студентів; відповідальне ставлення до навчання, до самоврядування та колективних форм діяльності; сприйняття інших людей, їхньої підтримки й допомоги.

Згідно до поглядів М. Братко, освітнє середовище закладу вищої освіти є комплексом умов (можливостей) та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання фахової освіти, що відповідає певному рівню вищої освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу. Такий підхід дозволяє розглядати в якості «фактору впливу» на суб'єкта освітнього процесу у закладі вищої освіти будь-яку з умов або будь-який ресурс освітнього середовища. Тому цілеспрямовано змінюючи їх, ми можемо здійснювати опосередкований вплив на всі складові освітнього процесу, в тому числі на його результат – випускника-фахівця. Ресурси і можливості освітнього середовища закладу вищої освіти визначають напрям його стратегії, виділяють з-поміж інших

закладів освіти, є основними факторами освітнього процесу в конкретному виші [2].

У структурі освітнього середовища закладу вищої освіти можна виокремити такі структурні компоненти: особистісний (суб'єкти освітнього процесу, зв'язки та взаємовідносини між ними); аксіологічно-смісловий (місія, візія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали, символи, корпоративна культура); інформаційно-змістовий (основні та допоміжні освітні програми; позааудиторні, соціальні проекти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу); організаційно-діяльнісний (форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, способи комунікації, управлінські структури та механізми); просторово-предметний (матеріально-технічна інфраструктура, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн та обладнання приміщень).

Зважаючи на те, що в площині нашого дослідження лежить формування міжкультурної компетентності саме студентів галузі ІТ, вбачаємо важливість виокремлення ключових характеристик інформаційно-освітнього середовища сучасного суспільства та системи освіти загалом, а саме: потреби особистості, знання, економіка знань, інформаційний простір, інформаційні ресурси й мережі, інформаційні продукти, інформаційні технології, інформаційні процеси, процес інформатизації, ІТ-підтримка різних процесів тощо. Для них інформація є ключовим дефіцитом і детермінаційною основою, що визначає їхню сутність і специфічну інформаційну належність за видовою ознакою. Інформацію разом із такими загальноцивілізаційними феноменами, як особистість, освіта й теоретичне знання визнано стратегічними ресурсами та найістотнішими цінностями в країні, що підтверджує її практичну значущість для всіх сфер сучасного інформаційного суспільства.

Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти, М. Топузов [8] визначає як віртуальне середовище освіти і навчання (відкрита система, що надає комплекс взаємопов'язаних і постійно оновлювальних засобів навчання,

забезпечує синергію та можливість інтерактивної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу). Водночас економічний механізм створення інформаційно-освітнього середовища в умовах ЗВО проектує систему, яка акумулює організаційні, інтелектуальні, програмно-методичні, технічні ресурси, культурний потенціал закладу освіти, змістовий і діяльнісний компоненти, освітню діяльність суб'єктів ЗВО.

Незаперечним є те, що формування міжкультурної компетентності в освітньому середовищі університеті – процес багатогранний, який вимагає врахування низки специфічних чинників як рушійної сили формування та розвитку інтелекту професійно-спрямованої особистості.

Слід зазначити, що процес формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ передбачає розвиток комунікативного досвіду особистості, її культурне самовизначення, вироблення особистісної позиції в діяльності, становлення індивідуальних форм спілкування з іншими культурами, розвиток особистісних якостей.

У основі формування міжкультурної компетентності покладений комплексний підхід, що поєднує особистісно-діяльнісний (поєднує виховання та освіти в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку особистості) (І. С. Якиманська); міжкультурний (підхід до навчання в демократичному суспільстві з культурною різноманітністю, який передбачає повагу до іншого як до рівного, відкритість стосовно носіїв інших культур, а також набуття знань про них і розвиток відносин, що сприяють культурному обміну) (П. А. Амбарова); проблемно-проектний (включеність діагностико-кваліметричного забезпечення в проблемне завдання) підходи (Н. Ю. Сафонцева).

Мета формування міжкультурної компетентності визначена Г. Єлізаровою як «досягнення такої якості мовної особистості, яка дозволить їй вийти за межі власної культури і придбати якості медіатора культур втрачаючи власної культурної ідентичності» [13].

Процес формування міжкультурної компетентності студентів характеризується певними зв'язками і залежностями, які відображуються в принципах формування міжкультурної компетентності. Принципи містять суспільні орієнтири на необхідність культивування міжкультурної компетентності як суспільної та особистісної цінності.

Виділяють наступні принципи формування міжкультурної компетентності (М. Рожков, Л. Байбородова, М. Ковальчук): принцип суб'єктності, принцип створення толерантного середовища, принцип адекватності, принцип спрямованості формування толерантної особистості, принцип діалогічності [14].

Принцип суб'єктності, який передбачає орієнтацію на активність самого студента, його самостійність та ініціативу, стимулювання його самовиховання й самокорекції під час взаємодії з представниками інших етнічних груп. Принцип адекватності, який передбачає облік у педагогічній взаємодії різноманітних факторів навколишнього соціального середовища; принцип індивідуалізації зазначає необхідність створення умов для формування міжетнічної толерантності студентів магістратури, формування толерантної свідомості та поведінки, вибір спеціальних засобів педагогічного впливу на кожного суб'єкта освітнього процесу. Принцип створення толерантного середовища потребує формування у закладі вищої освіти гуманістичних відносин, суть яких – реалізація права кожного на своєрідне ставлення до оточуючого середовища й самореалізація. Діяльність педагогів повинна бути спрямована на формування відносин, що ґрунтуються на поважливому, терпимому стилі спілкування з людьми різної національності, етносу, культури, звичаїв, а також уміння долати міжетнічні конфлікти. Принцип спрямованості формування толерантної особистості, передбачає організацію допомоги студентам у становленні, збагаченні та вдосконаленні їх людської сутності, формуванні міжетнічної толерантності. Принцип діалогічності передбачає, що орієнтація студентської молоді на толерантну взаємодію значною мірою залежить від діалогічності освітнього процесу, від наявності між педагогами та

студентами відносин, що ґрунтуються на взаємній повазі й прийнятті, від готовності до спілкування. Дотримання принципу діалогічності означає спільну рівноправну участь суб'єктів в освітньому процесі, спільний пошук істини.

Науковці С. Бондирєва та Д. Колесов також виокремлюють ряд принципів формування міжкультурної компетентності, серед яких найактуальнішим є принцип спрямованості виховних впливів на формування міжкультурної компетентності, здатності індивіда співіснувати з людьми іншого менталітету, не змінюватися внутрішньо під впливом різноманітних обставин. Не менш важливим для формування міжкультурної компетентності є дотримання принципу забезпечення референтності носіїв толерантної поведінки – учасників педагогічного процесу. Цінності, погляди, переконання референта є значимими для студентської молоді, крім того, вони здійснюють вагомий вплив на формування установки на толерантну взаємодію та ціннісні орієнтації особистості [11].

Як зазначає Л. Грубіна формування міжкультурної компетентності студентів здійснюється на підставі трьох принципів. Принцип гуманізації передбачає гуманізацію взаємин всіх учасників освітнього процесу, постановку проблеми формування міжкультурної компетентності в центр освітнього процесу, повагу до кожної особистості. Принцип культуровідповідності зумовлює розкриття змісту занять у взаємозв'язку з національними основами знань про історичні шляхи розвитку різних народів, що створюватиме умови для формування міжкультурної компетентності студентів. Принцип єдності загальнолюдських і національних цінностей забезпечує у змісті освітнього процесу органічний зв'язок і духовну єдність української національної культури з культурою народів світу, розвиток культури всіх національних меншин, що проживають на території України [12].

На думку І. Бахова, основними принципами формування міжкультурної компетентності в закладі вищої освіти є: принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі навчання; проблемної організації освітнього процесу; лінгвокультурної й професійної спрямованості навчання; міждисциплінарних зв'язків; ціннісно-

рефлексивної взаємодії в організації іншомовного спілкування; принцип врахування рідної мови і культури [1].

Варто зазначити, що можливим результатом формування міжкультурної компетентності студентів є розвиток у них таких якостей і здібностей особистості, як здатність до безперервної освіти, що передбачає наявність прагнення розширювати знання про культурну та соціокультурного життя країни, що вивчається і рідної країни, міжкультурної адаптації, здатності до рефлексії, толерантності та емпатії.

На думку К. Гранта процес формування міжкультурної компетентності студентів відбувається через декілька етапів, а саме: усвідомлення і розуміння особистістю власної національності, етнічної приналежності, групи, раси тощо; отримання знань про інші культурні групи, їх внесок у суспільство, історію, ідеали, вірування; накопичення толерантного досвіду під час навчання в університеті; сприяння соціальній справедливості; прийняття культурного плюралізму; звільнення від стереотипів; освоєння основ полікультурної освіти; інтергрупове міжкультурне навчання; набуття досвіду міжетнічної толерантності; об'єктивне і критичне ставлення до соціальної дійсності [19].

Одним з показників сформованості міжкультурної комунікативної компетентності є здатність особистості до адаптації в рамках двох і більше культур, до так званої «міжкультурної адаптації». Для особистості, що володіє цією здатністю, характерні такі якості, як повага і толерантне ставлення до культурної самобутності народів інших країн і свого народу, готовність і здатність змінювати стереотипні уявлення, долати забобони у зв'язку з придбанням нових знань і досвіду, усвідомлення і прояв себе як рівноправного і повноцінного учасника-суб'єкта діалогу культур, здатного здійснювати адекватне міжкультурна взаємодія. Звідси випливає, що міжкультурна адаптація інтегрує в собі всі вищеназвані якості і здібності особистості.

І нарешті, найважливішим результатом формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів повинна стати здатність до безперервної освіти і вдосконалення в напрямку полікультурності.

Успішне формування і розвиток міжкультурної комунікативної компетентності студентів галузі ІТ відбувається на заняттях в процесі спільної діяльності викладача і студентів, а також в самостійній роботі студентів із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Комп'ютеризація сфери комунікацій, інформатизація професійної діяльності, освіти і науки викликали необхідність обмінюватися повідомленнями в телекомунікаційних мережах, працювати з інформацією, яка представлена в тому числі і на іноземній мові.

Ефективне засвоєння іншомовної культури можливе, якщо користувачі мають незалежним чином сформоване критичне мислення, культуру розумової праці, навички самоосвіти (пошук інформації та її обробка, зокрема, іноземною мовою).

Сучасним студентам в багатокультурному та перенасиченому інформаційноосвітньому просторі необхідно вміти вільно орієнтуватися в іншомовному середовищі, в тому числі у віртуальній реальності. Для вирішення цього завдання в освітньому процесі необхідно формувати інтерес до реалій чужої ментальності й чужої культури, вчити діалогу культур, вмінню критично осмислювати картини світу, толерантності. Іншими словами, мова йде про готовність студентів до комунікативної взаємодії, спілкування з людьми іншої мови і культури. Звернення до міжкультурної комунікації визначається розширенням ділових контактів, входженням України у світове економічне і культурне середовище, появою нових сфер і напрямків професійної діяльності, які визначили конструктивні зміни в системі вимог, що пред'являються до фахівця. На сучасному етапі розвитку виробництва і технологій спілкування стає вагомим особистісною характеристикою фахівця.

Зважаючи на це, формування міжкультурної компетентності у студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету характеризується орієнтацією на забезпечення здатності майбутніх фахівців брати участь в діалозі культур, ділових переговорах, зарубіжних стажуваннях, професійних семінарах, конференціях, вебінарах, воркшопах, тренінгах, дискусійних клубах,

фестивалях, конференціях, семінарах, майстер-класах, тематичних вечорах, квестах, змаганнях, проведення зустрічей з представниками інших країн, тощо.

На думку Л. Максимчук, ознаками рівня сформованості міжкультурної компетентності є наступні: 1) психологічна готовність до співпраці з представниками інших культур; 2) відкритість до пізнання чужої культури та сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей; 3) уміння розмежовувати колективне та індивідуальне у комунікативній поведінці представників інших культур; 4) володіння набором сучасних комунікативних засобів; 5) здатність змінювати поведінкові моделі спілкування в залежності від ситуації; 6) дотримання етикетних норм у процесі комунікації; 7) готовність долати соціальні, етнічні та культурні стереотипи [6].

Внаслідок цього, освітній процес в університеті повинен бути зорієнтований не лише на підготовку висококваліфікованих фахівців, але й людей, здатних до діяльності в умовах конкуренції, які вміють орієнтуватися в потоці інформації, освоювати нові технології, орієнтуватися в сучасних ринкових умовах, постійно підвищувати кваліфікацію і т. д.

Разом із тим очевидно, що для формування міжкультурної компетенції студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету недостатньо лише позитивного ставлення до досліджуваної культури. Для цього необхідний безпосередній контакт із культурою й представниками цієї культури. Відповідно, формування міжкультурної компетенції спрямоване на набуття готовності особистості до контакту з іншою культурою й адекватної поведінці в умовах чужої культури, розвиток розуміння власної культури, виховання толерантності, розвиток власної цільової й моральної орієнтації в суспільстві, оволодіння етикетом і невербальними засобами спілкування іншої культури.

Формування міжкультурної компетенції студентів галузі ІТ здійснюється в процесі: ознайомлення з умовами життя в закордонних країнах; засвоєння знань повсякденної культури й культури проведення свят; знайомства з молодіжною, студентською субкультурою; теоретичного осмислення соціальних проблем і тенденцій; емоційного проникнення й інтелектуальної

роботи зі зразками високої культури; вивчення зарубіжного досвіду з питань розробки комп'ютерних програмних систем; користування інтернет-технологіями та хмарними сервісами (GoogleDisk, Dropbox, MEGA, OneDrive, iCloud та ін.), що забезпечує доступ до величезного обсягу нової різноманітної інформації, часто представленої іноземною мовою; академічну мобільність та участь в міжнародних програмах обміну. На сьогодні однією з найбільш дієвих моделей реалізації академічної мобільності є освітня програма Європейського Союзу «Erasmus+». Ця програма спрямована на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців європейських університетів та закладів вищої освіти третіх країн на всіх континентах. Проте, практика залучення до Міжнародного обміну студентами через програму «Erasmus+», «CampusFrance», «Дії Марії Складовської Кюрі» в рамках програми «Горизонт 2020», «Програми імені Фулбрайта в Україні», «Темпус ELITE – Education for Leadership, Intelligence and Talent Encouraging».

Важливим аспектом в формуванні міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ у освітньому середовищі університету є позааудиторна діяльність закладу вищої освіти. Визначаючи необхідність позааудиторної діяльності, автори майже однотайно стверджують, що її мета, завдання, принципи, напрями, зміст і форми зумовлені специфікою професійної підготовки.

Міжкультурна компетентність як елемент професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі ІТ передбачає оволодіння певною сукупністю знань про культуру різних країн, їх традиції, мову, менталітет тощо.

Зважаючи на характерні ознаки позааудиторної діяльності, створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку майбутніх педагогів є головною метою позааудиторної роботи. Відповідно до мети, основними завданнями позааудиторної діяльності ми вбачаємо формування суспільно-громадського досвіду особистості майбутнього вчителя; розвиток, стимулювання та реалізація його духовного і творчого потенціалу;

створення системи пошуку й підтримки талантів; формування особистісно-значущих соціокультурних цінностей; задоволення потреб майбутніх учителів у професійному самовизначенні; розвиток психофізичних ресурсів тощо. При реалізації цих завдань слід керуватися принципами, що покладені в організацію позааудиторної роботи. Основними є гуманізація, єдність загальнолюдських та національних цінностей, демократизація, науковість і системність, безперервність, наступність та інтеграція; добровільність і доступність; активність та самостійність особистості.

Позааудиторна діяльність відкриває великі можливості для самореалізації. Вона передбачає досить великий ступінь свободи, завдяки чому здійснюється більш тісне міжособистісне неформальне спілкування студентів, викладачів, адміністрації закладу вищої освіти, відбувається культурне і духовне збагачення особистості.

Слід також наголосити на важливості використання Е-середовища у формуванні міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ у освітньому середовищі університету, адже найчастіше більшість вишів України використовують в освітньому процесі зарубіжні платформи дистанційного навчання, як от: ATutor, Claroline, Dokeos, LAMS, Sakai, Moodle, ILIAS, GoogleClassroom, під час роботи з якими у студентів формується загальне бачення картини світу, слугують ефективною і зручною формою отримання нових знань та компетенцій, підвищення рівня професійності, самоосвіти щодо міжкультурної компетентності.

У деяких закладах вищої освіти ведуться країнознавчі курси у які включені найцікавіші й актуальні матеріали про життя різних країн світу, їх політичні й економічні системи, системи державного устрою, звичаї та традиції. Весь матеріал цього курсу заснований на проблемах сучасності, подіях поточного повсякденного життя під час вивчення якого студенти шукають подібності й відмінності між реаліями різних країн світу. Завдання викладача тут полягає в тому, щоб допомогти студентам засвоїти інформацію, висловити своє ставлення до світу, подій, уникнути помилок і конфліктів у

міжособистісному й груповому спілкуванні з представниками різних етнічних груп.

У процесі формування міжкультурної компетентності студенти мають оволодіти не тільки знання відмінностей між культурами необхідними для подолання труднощів у процесі спілкування з іноземними колегами, але й знання, які здатні створити міцну основу для саморозвитку в рамках «взаємодії культур». Такі знання, безумовно, повинні розвивати у студентів галузі ІТ готовність до відкритого плідного діалогу; чуйність до міжкультурного спілкування; здатність до переоцінки власної позиції, до безперервного рефлексивного осягнення іншомовної та рідної культури в процесі міжкультурного спілкування, а також себе самого як її представника.

В процесі реалізації навчання студентів галузі ІТ на засадах використання ІКТ, студенти стають більш сприйнятливі й відкриті новій культурі, вони здатні усвідомити свої стереотипи і змінити їх, вони змінюють своє неприйняття культурних відмінностей на позитивне ставлення до них, поліпшується характер взаємовідносин між студентами різних етнічних груп, відбувається зростання рівня емпатійності й толерантного ставлення до інших народів та культур, зростає здатність усвідомлювати власну культурну ідентичність. Використання ІКТ також призводить до зростання обсягу нових знань і до розвитку здатності критичного аналізу інформації, розвивається здатність ефективно взаємодіяти у віртуальній та реальній міжкультурній комунікації.

Рівень сформованості міжкультурної компетентності студентів може бути оцінений наступними дескрипторами: вміння виявляти міжкультурні у культурні аспекти професійного спілкування; вміння передбачати, розуміти і справлятися з труднощами, що виникають в процесі міжкультурного спілкування в професійній сфері; вміння вести плідний діалог культур; вміння відкрито обмінюватися думками; вміння переоцінити власні позиції; вміння знаходити прийнятні рішення; вміння вести самоспостереження; усвідомлювати власну культуру і рідну мову; вміння безперервно пізнавати в процесі міжкультурного спілкування цінності культури іншої країни; вміння

адекватно проявляти себе в ситуаціях міжкультурного спілкування відповідно до норм культури інших країн.

Міжкультурна компетентність студентів також включає: здатність долати психічний стрес, улагоджувати конфлікти, фінансові проблеми, враховувати відмінність політичних систем і етнічної ментальності; здатність до ефективної комунікації (уміння спілкуватися з «чужими», долати непорозуміння між «своїми» і «чужими», уміння користуватися різними комунікативними стилями); здатність будувати міжособистісні відносини (розуміти почуття інших людей, розуміти й орієнтуватися в чужих соціальних звичаях, правилах поведінки) при діловому спілкуванні в умовах міжкультурної комунікації.

Таким чином, системний аналіз ряду науково-педагогічних праць дозволив визначити головну мету освітнього середовища університету щодо формування міжкультурної компетентності студентів галузі ІТ – створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та розвитку студентської молоді під час аудиторної та позааудиторної діяльності; підготовка студентів до життя в інтеркультурному середовищі та формування навичок міжкультурної комунікації з представниками різних етнічних груп; впровадження інноваційних форм та методів організації позааудиторної роботи студентів, спрямованих на формування міжкультурної компетентності.

Література

1. **Бахов І. С.** Особливості та принципи міжкультурного спілкування студентів в процесі навчання іноземних мов. / Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2012. № 7 (242). Ч. I. С. 222–230.

2. **Братко М. В.** Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління / М. В. Братко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. 2014. № 22. С. 15–21.

3. **Ващенко Л.** Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти / Л. Ващенко // Післядипломна освіта. 2012. № 1. С. 37–40.

4. **Закон України** «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. 2019. №243-VIII. 2300 – VIII.

5. **Макар Л. М.** Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.

6. **Максимчук Л. В.** Міжкультурна комунікативна компетентність майбутнього фахівця зовнішньоекономічної діяльності як інтегративне утворення особистості / Л. В. Максимчук // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 4. С. 252–266.

7. **Топузов М. О.** Інформаційно-освітнє середовище навчальних закладів Проектування відповідно до вимог сучасного суспільства / Михайло Топузов // Директор школи. №9–10 (825–826), травень 2018, – Видавнича група «Шкільний світ», С. 17–25.

8. **Цюман Т. П., Бойчук Н. І.** Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг.ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с.

9. **Васильєва Е. Ю.** Образовательная среда вуза как объект управления и оценки / Е. Ю. Васильєва // Университетское образование: практика и анализ. 2011. № 4 (74). С. 76–82.

10. **Бондырева С. К.** Толерантность (введение в проблему) / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. 240 с.

11. **Грубина Л.** Толерантность и интолерантность личности: основные черты и отличия / Л. Грубина // Воспитание школьников. 2003. №3. С. 33–35.

12. **Елизарова Г. В.** Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. СПб., 2001. 371 с.

13. **Рожков М. И.** Воспитание толерантности у школьников / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова, М. А. Ковальчук. Ярославль : Академия холдинг, 2003. 192 с.

14. **Сергеев С. Ф.** Проектирование обучающих сред / С. Ф. Сергеев // Школьные технологии. 2006. № 3. С. 58–65.

15. **Стародубова И. Д.** Сборник диагностических методик по исследованию развития толерантности / И. Д. Стародубова. Николаевск-на-Амуре : ХПК, 2013. 47 с.

16. **Хейдметс М.** Субъект, среда и границы между ними // Психология и архитектура: тезисы конференции в Лохусалу (ЭССР) (25–27 января 1983 г.) / Под ред. Т. Ниита, М. Хейдместа, Ю. Круусвала. – Таллин, 1983. – С. 61–63.

17. **Штейнбах Х.** Психология жизненного пространства / Х. Штейнбах, В. Еленский. Санкт-Петербург, 2004. 240 с.

18. **Ясвин В. А.** Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. М. : Смысл, 2001. 365 с.

19. **Grant C. A.** Multicultural teacher education Renewing the discussion: A response to Martin Haberman / C. Grant // Journal of Teacher Education. 1983. Vol. 34, № 2. P. 29 – 32.

Kostenko D. V., Chernukha N. M.

Formation of Intercultural Competence of IT Students in the University's Educational Environment

The article analyzes the concept of ‘intercultural competence’ in the process of professional training of students in the field of IT. Methodological principles and technologies of forming intercultural competence and interpretation of the concept of ‘educational environment’ are characterized. The principles and indicators of the development of intercultural competence of students of the IT branch in the educational environment of the university are highlighted. The following factors that influence the relevance of studying the problem of formation of intercultural competence of IT students in the educational environment of the university are distinguished, among them: social, reflecting the needs of society in high-level specialists with knowledge of the culture of interethnic interaction, tolerant attitudes; pedagogical, involving the activities of the teacher and the student in the formation of a specialist; psychological and pedagogical, related to intellectual activity in the formation of professional motivation, as well as informative and topical content of the material, connection with the profession, conscious approach to the study of the subject, individual work with everyone, in the formation of professional motivation and professional creative thinking, development professional importance and prospects for the use of knowledge in future professional activity. The main goal of the university’s educational environment is in forming the intercultural competence

of students of the IT branch is defined – creation of conditions for creative, intellectual, spiritual and development of student youth during the classroom and extracurricular activities; preparing students for life in an intercultural environment and developing intercultural communication skills with representatives of different ethnic groups; introduction of innovative forms and methods of organizing extracurricular work of students aimed at building intercultural competence.

Key words: intercultural competence, vocational training, educational environment, extracurricular activities.

Відомості про авторів

Костенко Дмитро Вікторович – доктор філософії в галузі державного управління, асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових зацікавлень: інтерактивні методи навчання, використання ІКТ, педагогіка вищої школи, соціальна педагогіка.
ORCID ID 0000-0002-4030-2287

Чернуха Надія Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових зацікавлень: педагогіка вищої школи, соціальна педагогіка, професійна освіта, технології соціально-педагогічної роботи.
ORCID ID: 0000-0002-5250-2366

Стаття надійшла до редакції 27.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чуйко О. В.